

Beş Yıllık Kalkınma Planlarında Halk Kütüphanelerimiz

Fahrettin Özdemirci*

1961 yılında kabul edilen T.C. Anayasası'nın 41. ve 129. maddeleri ile ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmanın bir plana bağlanacağı, kalkınmanın bu plana göre gerçekleştirileceği ve bu görevin devletçe yerine getirileceği belirtilmiştir.

Bu maddelerde ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmanın bir plan çerçevesi içinde gerçekleştirilmesi esası kabul edilerek 'plan' kavramına 'Anayasa' da yer verilmiş ve 30 Haziran 1960 tarihinde kabul edilen 91 sayılı kanunla (1) kurulan 'Devlet Planlama Teşkilatı' bu amaçları gerçekleştirmek üzere görev ve başlamıştır.

1982 yılında kabul edilen T.C. Anayasası'nın 166. maddesinde de aynı durum yer almıştır. Bakanlar Kurulu'nca 8.6.1984 tarihinde kararlaştırılan 223 sayılı Kanun Hükmünde Kararname (2) ile de bu amaçları gerçekleştirmek için 'Devlet Planlama Teşkilatı' yeniden düzenlenmiştir.

Devlet Planlama Teşkilatı'nın kuruluşundan bugüne kadar hazırlanan 'Kalkınma Planları' nda 'Halk Kütüphaneleri' ne de yer verilmiştir. Bunun başlıca nedeni bütünüyle bir toplum kalkınmasının hedef olarak alınmasından kaynaklanmaktadır.

Giriş

Toplumların bilgiye olan gereksinmelerini karşılamak için her türlü bilgi kaynağını toplayan, belirli teknik ve yöntemlerle düzenleyen ve insanların hizmetine sunan toplumsal bir kurum olarak kütüphaneler, günden güne oldukça değişik anlam kazanmışlardır.

Tüm toplum kurumları gibi kütüphaneler de içinde buldukları dönemin ve toplumun dünya görüşüne, yönetim sistemine, ekonomik gücüne ve sosyal - kültürel yapısına bağlı olarak işlev ve etkinliklerini sürdürmüşlerdir. Kütüphane ile toplum arasındaki bu karşılıklı etkileşim günümüze kadar süregelmiştir. Kütüphanelerin bilgi/belgeleri toplama, belirli teknik ve yöntemlerle depolama, hizmete sunma görevi hiçbir zaman değişmemiş, ancak bu görev ve hizmeti gerçekleştirme teknik ve yöntemleri toplumun geçirdiği sosyal ve ekonomik değişme ve gelişmelere bağlı olarak değişmiştir ve değişecektir.

* A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Kütüphanecilik Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi.

1. «Devlet Planlama Teşkilatının Kurulması Hakkında Kanun, Kanun No. 91.» T. C. Resmî Gazete, 5 Ekim 1960.
2. «Devlet Planlama Teşkilatı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, Karar Sayısı: KHK/223.» T.C. Resmî Gazete, 18 Haziran 1984.

Kütüphaneler; amaç, görev ve içinde buldukları kurum veya kuruluşlara göre türlere ayrılırlar. Halk kütüphanelerinin, kütüphane türleri içinde belirli bir ayrıcalığı vardır. Halk kütüphanelerinin hizmetlerinden her isteyen yararlanabilir. Bundan dolayı da toplum hayatının ayrılmaz bir parçasıdır. Toplumun bütün bireylerinin yararlanması sözkonusudur.

Günümüzde halk kütüphaneleri; örgütlenme ve yönetim bakımından ait oldukları toplumun yönetsel yapısına, amaç, görev ve hizmet açısından da o toplumun sosyal-ekonomik düzenlerine bağlı olarak bazı değişiklikler gösterirler. Ancak, dünyadaki tüm halk kütüphanelerinin ortak yanı; halkın her kesimine açık ve kolay ulaşılabilir olması, ne tür toplumsal sınıf ve cinsiyetten veya yaştan olursa olsun, gelişen teknolojiye ve sosyal yaşama ayak uydurması için kullanıcıları üzerinde bir baskı yapmaksızın hizmet vermek istemesidir.

Halk kütüphaneleri, ilerleyen teknoloji ve gelişen sosyal yaşama ayak uydurma çabasında olan ülkeler için vaz geçilmez kurumlardır. Halk kütüphaneleri yediden yetmişe, kadın-erkek hiçbir ayrılık gözetmeksizin hizmet verme durumunda oldukları için toplumun kurumsal yapısı içinde yüklendikleri sorumluluk daha da artmaktadır. Bu özelliklerinden dolayı da bir ülkenin kütüphane/bilgi hizmetleri sistemi içinde önemli bir yer tutarlar.

O halde halk kütüphanelerini; 'Kadın-erkek, her yaşta, her düzeyde ve her meslekten kullanıcıların, değişen teknoloji ve gelişen sosyal yaşama uyum sağlamaları için çeşitli konulardaki fikir ve sanat ürünlerinden karlıksız ve serbestçe yararlanmalarını' sağlayarak, eğitici ve kültürel etkinliklerde de bulunarak, bölgenin kültür, sosyal ve ekonomik kalkınmasına yardımcı olan kurumlardır.' diye tanımlayabiliriz.

Yaptığımız bu tanıma göre; halk kütüphaneleri, yaygın eğitimin, halk eğitiminin en iyi aracı, en güçlü merkezi olup, halkın bilgi, beceri, kültür alanındaki her türlü gereksinimini karşılayan, böylece sosyal, ekonomik ve kültürel kalkınmaya yardımcı olan bir toplum kurumudur.

Tanımda halk kütüphanelerinin toplum kalkınmasına yardımcı olduğunu da vurguladık. Çünkü, kalkınmanın istenilen düzeyde olabilmesi için kalkınmayı tüm halkın benimsemesi ve desteklemesi gerekmektedir. Yoksa kalkınma hedeflerine ulaşmak olanaksız olacaktır. Bu açıdan, halkın bilinçlenmesinde halk kütüphanelerinin etkin rolü gözardı edilemez.

Kütüphane hizmetleri planlaması açısından, kalkınmakta olan bir ülke niteliğindeki Türkiye'ye bakıldığında boşluk olduğu kendini gösterir.

Ülkemizde kütüphane hizmetlerinin planlanmasına gereksinim duyulduğu ve bu konuda yol gösteren bazı çalışmalar yapıldığı⁽³⁾ bilinmektedir. Fakat, bunlar doğrudan doğruya planlama amacıyla yapılmamış, yapılan bu çalışmalar arasında da bir bağlantı sözkonusu olmamıştır.

Türk toplumunun bilim-teknoloji, sosyal-ekonomik, eğitim ve kültür yaşamıyla yakından ilgili bu olgu planlı kalkınmaya geçişimizden itibaren de (önceden olduğu gibi) gereken ilgiyi görememiştir.

3. Bengü Çapar, 'Türkiye'de Kütüphanecilik Alanında İnsangücü Planlaması', TKDB, 30, 2 (1981), 102.

Bu durumu yansıtmak için planlı kalkınmaya geçişimizden itibaren 'Beş Yıllık Plan, Yıllık Program ve İcra Planları' nda bu olguya nasıl bakıldığını ve ne derece yer verildiğini sergilemek sanıyorum bize fikir verecektir.

İcra Planları; yıllık programlardaki tedbirlerin hangi kurum ve kuruluşlar tarafından uygulanacağını göstermektedir. Tedbirlerde herhangi bir değişiklik sözkonusu değildir.

Planlı Kalkınmaya Geçiş Çalışmalarında Halk Kütüphaneleri

Bütün devlet kurumlarında olduğu gibi, kütüphanelerimizin gelişmesini de bir plana bağlamak amacı ile 1961 yılında on yıllık bir plan hazırlandı. Türkiye'nin yetkili kütüphanecilerinin katıldığı bu komisyon 31 Ocak — 17 Mart 1961 tarihleri arasında çalışarak bir rapor yayınladı.⁽⁴⁾ Kütüphaneler Komitesi Raporu, 1962 yılının Şubat ayında toplanan VII. Milli Eğitim Şurası Kültür İşleri ve Güzel Sanatlar Komisyonu'nda incelenerek yayımlandı,⁽⁵⁾

Bu raporda şu konular yer alıyordu: ⁽⁶⁾

- 1 — Milli Kütüphane Raporu
- 2 — Milli Kütüphane Kanunu Tadil Tasarısı
- 3 — Umumi Kütüphaneler Raporu
- 4 — Halk Kütüphaneleri Raporu
- 5 — Kütüphaneler Kanunu
- 6 — İlk ve Orta Öğretim Kütüphaneleri Raporu
- 7 — Yüksek Okul Kütüphaneleri Raporu
- 8 — Okul Kütüphaneleri Yönetmeliği
- 9 — Personel Yetiştirme Raporu
- 10 — Kütüphaneler Arası İşbirliği Raporu
- 11 — Fikir ve Sanat Eserlerini Derleme Kanunu Tasarısı

Halk kütüphaneleri konusunda yapılması istenen konular şöyleydi; Milli Eğitim Bakanlığı Kütüphaneler Genel Müdürlüğü'ne bağlı bütün umumî ve ya genel adını taşıyan kütüphanelerin daha iyi hizmet verebilmelerini sağlamak amacı ile 'Bölge Halk Kütüphaneleri' ve 'İl Halk Kütüphaneleri' olarak örgütlenmeleri önerilmiştir.

Adı geçen raporda halk kütüphaneleriyle ilgili konulara, 'Umumi Kütüphaneler Raporu', 'Halk Kütüphaneleri Raporu', 'Kütüphaneler Kanunu', 'Personel Yetiştirme Raporu' ve 'Kütüphaneler Arası İşbirliği Raporu' başlıkları altında yer verilmiştir.⁽⁷⁾

Bu raporu Prof. Dr. Osman Ersoy şöyle değerlendiriyordu: «31 Ocak — 17 Mart 1961 tarihleri arasında 35 toplantı yapan Türk Kütüphanecileri, üniversite kütüphanelerinin dışında, devlet sektörüne bağlı bütün kütüphane-

4. Kütüphaneler Komitesi Raporu (Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, 1961), 84.

5. VII. Milli Eğitim Şurası, 5-25 Şubat 1962 Çalışma Esasları, Konular ve Kararlar, 265-270.

6. Kütüphaneler Komitesi Raporu, Aynı eser, 84.

7. Bu Konuda Geniş Bilgi İçin Bkz. Aynı eser, 84.

lerin durumunu incelediler. Sorunlarımızın çoğuna, derinlemesine olmasa bile, çözüm yolları araştırıldı. Bazı tavsiyelerinin uygulama alanı bulduğu bu komitenin çalışmaları sonunda, kütüphaneciliğimiz değerli bir eser kazanmış oldu.»⁽⁸⁾

Ne yazık ki, bu çalışmalarda istenilen başarıya ulaşılamadı. Burada ele alınan sorunların bir çoğu henüz çözümlenemediği gibi; üzerine birçok sorunlar eklenerek günümüze kadar süre geldi.

Beş Yıllık Plan, Yıllık Program ve İcra Planlarında Halk Kütüphaneleri

I. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda⁽⁹⁾ 'Halk Kütüphaneleri', eğitimin ayrılmaz bir parçası olarak eğitim harcamalarıyla beraber düşünülmüş, kütüphane hizmetlerinin eğitim hedef ve ihtiyaçlarına göre yönlendirileceği ve bu yönde gerekli tedbirlerin alınacağı belirtilmiştir.

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'na bağlı olarak hazırlanan Yıllık Program⁽¹⁰⁾ ve İcra Planları'na⁽¹⁰⁾ bu durum şöyle yansımıştır;

Eğitim yatırımları içinde kütüphaneler de düşünülmüştür. Yayınların halka ulaştırılması için 'köy seviyesinde halk kitaplıkları', 'ödünc verme servisleri' ve 'geçici kitaplıklar' kurulması düşünülmekte ve bu olguların toplam kalkınması çalışmalarıyla bağlantılı olarak yürütüleceği, eğitimin ayrılmaz parçası olan kütüphanelerin yurt düzeyinde dağılımında eğitim çalışmalarının ortaya koyduğu gereksinimlerin gözönünde bulundurulacağı belirtilmiştir.

Kütüphaneler Genel Müdürlüğü'nün kütüphane yaptıran derneklere yardım yapacağı, okuma malzemesi ulaştıracağı belirtilmiştir.

II. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda⁽¹²⁾ 'Halk Kütüphaneleri' nin kültür faaliyetleri başlığı altında yer almaya başladığı görülmür.

Kütüphane binalarının sayı ve nitelik olarak ihtiyacı karşılayacak düzeye çıkarılacağı, halk kütüphaneleri ile halk eğitim merkezlerinin çalışmalarında koordinasyon sağlanacağı ve böylece "evlere ödünç verme ve geçici kitaplıklar sistemi" nin geliştirileceği, kütüphanecilik alanında ihtiyaç duyulan insan gücünü yetiştirmek için tedbirlerin alınacağı belirtilmiştir.

8. Osman Ersoy, Kütüphaneciliğimizin Sorunları (Ankara: Anadolu Matbaası, 1966), 13.
9. T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı. Kalkınma Planı Birinci Beş Yıl 1963-1967 (Ankara: Ocak 1963), 461.
10. T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı. Kalkınma Planı Birinci Beş Yıl (1963-1967); 1963 Yılı Programı (Ankara: 1963), 232.; 1964 Yılı Programı (Ankara: 1963), 240-241.; 1965 Yılı Programı (Ankara: 1964), 300.; 1966 Yılı Programı (Ankara: 1965), 548-549.; 1967 Yılı Programı (Ankara: 1966), 355.
11. T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı. Kalkınma Planı Birinci Beş Yıl (1963-1967); 1963 Yılı Programı İcra Planı (Ankara: 1963), 70-72.; 1964 Yılı Programı İcra Planı (Ankara: 1963), 74-75.; 1965 Yılı Programı İcra Planı (Ankara: 1964), 55.; 1966 Yılı Programı İcra Planı (Ankara: 1966), 65-66.; 1967 Yılı Programı İcra Planı (Ankara: 1967), 86.
12. T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı. Kalkınma Planı İkinci Beş Yıl 1968-1972 (Ankara: 1968), 189-190.

Kültür faaliyetlerinin ülke düzeyinde yaygınlaştırılması için 'Gezici Kütüphaneler' in artırılacağı vurgulanmıştır. Böylece kütüphanelerin kültür faaliyetlerini de gerçekleştirmesi düşünülmüştür.

Yıllık Program⁽¹³⁾ ve İcra Planları'na⁽¹⁴⁾ ise durum şöyle yansımıştır;

Kütüphanecilik alanında yetişmiş insan gücü yetersizliğine değinilmekte, bu alanda tedbir olarak üniversite kütüphanecilik bölümlerinin destekleneceği, kütüphanecilerin kendi alanlarında çalışmalarının sağlanacağı ve orta kademe eleman yetiştirileceği belirtilmektedir. Bu konu (tedbir) 1968-1969-1970 yılı program ve icra planlarında tekrar edilmiştir. Böylece de ilk defa orta kademe kütüphaneci sorunu gündeme getirilmiştir. Burada sözü edilen yetişmiş eleman sorunuyla ilgili tedbirlere, halk kütüphanelerinin gereksinimleri gözönüne alınarak planlarda yer verilmiştir.

Halkın kütüphanelerden yararlanmasını artırıcı ve bu alışkanlığı geliştirici tanıtma programları düzenleneceği ve kütüphanelere gençlerin devamlı okuyucu olmaları yolunda tedbirler alınacağı belirtilmiştir.

Özel derneklerce kurulan kütüphanelerin Milli Eğitim Bakanlığı'nca destekleneceği, Kütüphaneler Genel Müdürlüğü'ne bağlı kütüphaneler için kitap satın alma olanaklarının her yıl % 5 artırılacağı belirtilmiştir.

1971-1972 Yılı Program ve İcra Planları'nda halk kütüphaneleri ile ilgili hiçbir tedbir yer almamıştır.

III. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda⁽¹⁵⁾ 'Halk Kütüphaneleri' yalnızca bina açısından ele alınmıştır:

Kütüphane bulunmayan yerlerin ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla bir program hazırlanacağı belirtilmektedir.

Halk kütüphaneleriyle ilgili bu tedbir Yıllık Program⁽¹⁶⁾ ve İcra Planları'na⁽¹⁷⁾ şöyle yansımıştır;

Kütüphane bulunmayan yerlerin gereksinimlerini karşılamak üzere 10 yıllık bir ana planın hazırlanacağı yer almaktadır. Bu tedbir 1973 Yılı Prag-

13. T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı. Kalkınma Planı İkinci Beş Yıl (1968-1972), 1968 Yılı Programı (Ankara: 1967), 145-146.; 1969 Yılı Programı (Ankara: 1969), 351.; 1970 Yılı Programı (Ankara: 1970), 346.; 1971 Yılı Programı (Ankara: 1971), 629-631.; 1972 Yılı Programı (Ankara: 1972), 367.
14. T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı. Kalkınma Planı İkinci Beş Yıl (1968-1972), 1968 Yılı Programı İcra Planı (Ankara: 1968), 43.; 1969 Yılı Programı İcra Planı (Ankara: 1969), 32.; 1970 Yılı Programı İcra Planı (Ankara: 1970), 102.; 1971 Yılı Programı İcra Planı (Ankara: 1971), 78-81.; 1972 Yılı Programı İcra Planı (Ankara: 1972), 68-69.
15. T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı. Yeni Strateji ve Kalkınma Planı. Üçüncü Beş Yıl 1973-1977 (Ankara: 1973), 788.
16. T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı. Kalkınma Planı Üçüncü Beş Yıl (1973-1977): 1973 Yılı Programı (Ankara: 1972), 250.; 1974 Yılı Programı (Ankara: 1974), 298.; 1975 Yılı Programı (Ankara: 1975), 308.; «1976 Yılı Programı», T.C. Resmi Gazete, mük. say. 15456., 2 Ocak 1976. 89.; 1977 Yılı Programı (Ankara: 1977), 343-344.
17. T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı. Kalkınma Planı Üçüncü Beş Yıl (1973-1977): 1973 Yılı Programı İcra Planı (Ankara: 1973), 64.; 1974 Yılı Programı İcra Planı (Ankara: 1974), 55-58.; 1975 Yılı Programı İcra Planı (Ankara: 1975), 54-55.; 1976 Yılı Programı İcra Planı (Ankara: 1976), 67-68.; 1977 Yılı Programı İcra Planı (Ankara: 1977), 102-105.

ram ve İcra Planı'nda yer almış, bundan sonraki yıllık program ve icra planlarında herhangi bir tedbire yer verilmemiştir.

Hazırlanan bu 10 yıllık ana planın yalnızca kütüphane yapıları ile ilgili olduğu görülür. Böyle bir planın hazırlanması yeterli görülmüş olacak ki, beş yıl boyunca başka bir tedbire yer verilmemiştir.

1978 Yılı Program⁽¹⁸⁾ ve İcra Planı⁽¹⁹⁾; bu program hazırlanacak dördüncü beş yıllık kalkınma planında yer alacak politikaların tespiti için bir ara program olarak hazırlanmış ve uygulamaya konulmuştur.

Bu programda halk kütüphaneleriyle ilgili doğrudan bir tedbir yer almamakla beraber, örgütlenmiş bir kütüphane sisteminden bahsedilmesi, yurtiçi ve yurtdışı kütüphane ve bilim kurumları arasında örgütlenmiş kitap değişimi ve ödünç verme sistemi oluşturma düşüncesinden bahsedilmektedir. Halk kütüphaneleri de bu kapsam içinde yer alabilir.

IV. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda⁽²⁰⁾ 'Halk Kütüphaneleri' ile ilgili tedbirler, hem bina ve hem de hizmet açısından ele alınmıştır.

Kütüphaneciliğin yalnızca kitap okuma ve isteyene verme biçiminde bir hizmet anlayışından kurtarılması, kütüphanelerin okumayı özendirici ve yaygınlaştırıcı bir hizmet anlayışına kavuşturulacağı belirtilmiştir.

Yerel yönetimin kütüphane çalışmalarında etkin olmalarının özendirileceği de yer almıştır.

Halk kütüphaneleriyle ilgili bu tedbirler Yıllık Program⁽²¹⁾ ve İcra Planları'na⁽²²⁾ şöyle yansımıştır;

Kütüphane hizmetlerine ağırlık verileceği, 'Bölge Halk Kütüphaneleri' ne bağlı olarak 'Gezici Kütüphaneler' yoluyla hizmet götürüleceği ve bu hizmetlerin yaygınlaştırılacağı belirtilmiştir.

Belediye ve Özel İdarelere bağlı kütüphanelerin Kültür Bakanlığı'na devredileceği yer almıştır.

1980, 1982-1983 Yılı Program ve İcra Planları'nda herhangi bir tedbir sözkonusu edilmemiştir.

18. T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı. 1978 Yılı Programı (Ankara: 1978), 282.
19. T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı. 1978 Yılı Programı İcra Planı (Ankara: 1978), 128.
20. T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1979-1983 (Ankara: 1979), 283.
21. T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983); 1979 Yılı Programı (Ankara: 1979), 347.; 1980 Yılı Programı (Ankara: 1980), 103.; -1981 Yılı Programı- T.C. Resmi Gazete, 17360. sayı., 4 Haziran 1981. 328-329.; 1982 Yılı Programı (Ankara: 1982), 365.; 1983 Yılı Programı (Ankara: 1983), 360-361.
22. T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983); 1979 Yılı Programı İcra Planı (Ankara: 1979), 324.; 1980 Yılı Programı İcra Planı (Ankara: 1980), 45-46.; 1981 Yılı Programı İcra Planı (Ankara: 1981), 148.; 1982 Yılı Programı İcra Planı (Ankara: 1982), 128-130.; 1983 Yılı Programı İcra Planı (Ankara: 1983), 115-118.

1984 Yılı Program⁽²³⁾ ve İcra Planı⁽²⁴⁾; bu program hazırlanacak beşinci beş yıllık kalkınma planında yer alacak politikaların tespiti için bir ara program olarak hazırlanmış ve uygulamaya konulmuştur.

Bu programda 'Halk Kütüphaneleri' ile ilgili olarak şu tedbirlere yer verilmiştir;

Halk kütüphanelerinin Türkiye'nin kültür kalkınmasında önemli yeri olduğu belirtilmiş ve kütüphane bulunmayan yerlere öncelik vererek, yerleşme ve nüfus oranına göre kütüphanelerin yeterli sayıya ve olanağa kavuşturulacağı yer almıştır.

V. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda⁽²⁵⁾ 'Halk Kütüphaneleri' ile ilgili tedbirler şöyle yer almıştır;

Kütüphanelerin ülke düzeyinde gereksinim olan yerlerden başlayarak, okuyucu isteğine göre planlı ve dengeli bir şekilde yeterli düzeye ulaştırılacağı belirtilmiştir.

Bu tedbirler Yıllık Program⁽²⁶⁾ ve İcra Planları'na⁽²⁷⁾ şöyle yansımıştır;

1985 Yılı Program ve İcra Planı'nda halk kütüphaneleri ile ilgili doğrudan bir tedbire yer verilmemiş olup, Kültür ve Turizm Bakanlığı'na bağlı kütüphanelerde yer alan yazma eserlerin mikrofilme alınması için gerekli donanımın sağlanacağı, Süleymaniye Kütüphanesi Cilt ve Patoloji Servisi'nin bir 'Kitap Patoloji Enstitüsü' şekline dönüştürüleceği yer almıştır.

Diğer iki programda ise; halk ve çocuk kütüphanelerinin nitelik ve niceliklerinin yükseltileceği, kütüphane hizmetlerinde rasyonel kullanıma özen gösterileceği ve 'Kütüphane Hizmetleri Kanunu' nun hazırlanacağı belirtilmiştir.

'Beş Yıllık Kalkınma Planları' na bir bütün olarak bakıldığında 'Halk Kütüphaneleri' ile ilgili tedbirlerin birbirini tamamlar nitelik ve kapsamda olmadığı görülür. Bu durum her beş yıllık kalkınma planının kendi içinde de açıkça görülmektedir. Hazırlanan beş yıllık kalkınma plan ve bu beş yıllık kalkınma planlarına bağlı olarak hazırlanan yıllık programlar ve icra planlarında yer alan 'halk kütüphaneleri' ile ilgili tedbirler arasında organik bir ilişki söz konusu değildir.

Beş yıllık kalkınma planlarında yer alan tedbir veya tedbirler, yıllık program ve icra planlarına çok değişik şekilde yansımıştır. Öyleki; bazen, hazırlanan beş yıllık kalkınma planlarında yer alan tedbirler, yıllık prog-

23. T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı. 1984 Yılı Programı (Ankara: 1984), 313.

24. T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı. 1984 Yılı Programı İcra Planı (Ankara: 1984), 120.

25. T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1985-1989 (Ankara: 1985), 148.

26. T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989): 337.; 1987 Yılı Programı (Ankara: 1986), 387.

27. T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989): 1985 Yılı Programı İcra Planı (Ankara: 1985), 117.; 1986 Yılı Programı İcra Planı (Ankara: 1986), 186.; 1987 Yılı Programı İcra Planı (Ankara: 1987), 176.

ram ve icra planlarına hiç yansımamış veya kısmen yansımış, bazen de hazırlanan beş yıllık kalkınma planında yer almamış tedbirlerin, yıllık program ve icra planlarında yer aldığı görülür.

Karşılaşılan diğer bir durum da, yıllık programlarda yer alan tedbirlerin bir sonraki yıllık programlarda aynen tekrarlanmasıdır.

Beş yıllık kalkınma planlarında yer alan tedbirlerin bu planlara bağlı olarak hazırlanan yıllık programlar ve icra planlarına dağılımında bir denge sözkonusu değildir. Beş yıllık kalkınma planlarında yer alan tedbirler, ilgili plana bağlı olarak hazırlanan yıllık program ve icra planlarından yalnızca bir ikisine yansımış, diğerlerinde bu tedbirlerle ilgili hiçbir konu yer almamıştır.

Bu ve bu gibi durumlar tedbirlerin gerçekleşmesini büyük ölçüde etkilemiştir.

'Halk Kütüphaneleri' ile ilgili tedbirlerin kalkınma planlarındaki yetersizliği ve dengesizliğinin en önemli nedeni kütüphane hizmetlerinin planlanmasıyla ilgili bir politika oluşturulamamış olmasından kaynaklanmaktadır.

Beş Yıllık Kalkınma Planları'nda Halk Kütüphaneleri İle İlgili Yer Alan Tedbirlere Genel Bir Bakış

1960'lardan günümüze kadar hazırlanmış olan 'Beş Yıllık Kalkınma Planları'na genel olarak bakıldığında 'Halk Kütüphaneleri' ile ilgili şu tedbirlere yer verilmiş olduğu görülür:

1. Kütüphaneler için gerekli harcamaların, eğitim harcamalarıyla beraber ele alınacağı, kütüphanelerin eğitim ihtiyaçlarına göre yönlendirileceği,
2. Köy seviyesinde halk kitaplıkları kurulacağı,
3. Ödünç kitap verme servisleri ve geçici kitaplıkların kurulacağı, geliştirileceği ve sayılarının artırılacağı,
4. Halk kütüphaneleri ile halk eğitim merkezlerinin çalışmalarında koordinasyon sağlanacağı,
5. Kütüphane yaptıran derneklere yardım sağlanacağı, okuma malzemesi sağlanacağı, Kütüphaneler Genel Müdürlüğü'nün kütüphanelerine kitap satınalma olanaklarının artırılacağı, okuma zevkinin geliştirileceği,
6. Kütüphane binalarının yerleşme ve nüfus oranına göre, kütüphaneye bulunmayan yerlere öncelik verilerek sayı ve nitelik olarak gereksinimi karşılayacak düzeye çıkarılacağı, bunun için de bir program düzenleneceği, 10 yıllık bir ana plan hazırlanacağı, halk ve çocuk kütüphanelerinin hem hizmet kalitesi ve hem de sayıca artırılması için gayret gösterileceği, rasyonel kullanımın esas olacağı,
7. Kütüphanecilik alanında ihtiyaç duyulan insangücünün yetiştirilmesi; üniversite kütüphanecilik bölümlerinin gelişmesinin destekleneceği, ye-

tişmiş elemanların kendi alanlarında çalışmalarını sağlayacak personel politikası izleneceği, orta kademe kütüphanecilik elemanı yetiştirileceği,

8. Kütüphane hizmetlerine ağırlık verileceği, 'Bölge Halk Kütüphaneleri' ne bağlı 'Gezici Kütüphaneler' yoluyla hizmet götürüleceği ve bu hizmetlerin yaygınlaştırılacağı,

9. Halkın kütüphanelerden yararlanması için tanıtma programları düzenleneceği,

10. Kütüphanecilik sadece kitap okuma ve isteyene verme biçimindeki bir hizmet anlayışından kurtarılarak okumayı özendirici ve yaygınlaştırıcı bir hizmet biçimine dönüştürüleceği,

11. Kültür faaliyetlerinde kütüphanelerin etkin olmalarının sağlanacağı,

12. Halka hizmet veren kütüphanelerin Kültür Bakanlığı bünyesinde toplanacağı,

13. Yazma eser dermesine sahip kütüphanelerin gerekli cihazlarla donatılmaya başlanacağı,

14. Süleymaniye Kütüphanesi Cilt ve Patoloji Servisi'nin bir 'Kitap Patoloji Enstitüsü' haline getirileceği,

15. 'Kütüphane Hizmetleri Kanunu' nun hazırlanacağı, konuları yer almıştır.

Genel Değerlendirme ve Öneriler

Kütüphanecilikle ilgili tedbirlerin çok pasif kaldığı, yıllık program ve icra planlarına yansıtışında denge olmadığı, tedbirlerin birbirini tamamlar biçimde yer almadığı gözlenir. Aynı plan döneminde bile tedbirler paralellik göstermemektedir. Tedbirlerde daha çok niceliksel değerlere yer verildiği gözlenmektedir.

Sayıcı artırımları için tedbirler önerildiği ve bu tedbirlerin bir kısmının uygulamaya konulduğu halde, halk kütüphanelerimizin bugün için nicelik ve nitelik yönünden ülkemiz gereksinmelerini karşılayacak düzeyde olmadığı görülür. İkinci beş yıllık kalkınma planında da belirtildiği gibi henüz ülkemizde halk eğitimi ile kütüphanecilik faaliyetleri arasında yeterli ilişki kurulamamıştır.

Kalkınmanın, toplum yapısının bütünüyle ilgili bir olgu olduğu, değişme ve gelişmeler hangi alanda olursa olsun bütünü etkileyeceği, yalnız ekonomik ölçüler dikkate alınarak yapılacak bir planlamanın yetersiz kalacağını planlarda yer almasına karşın, önce eğitim daha sonra kültür faaliyetleri olarak ele alınan halk kütüphanelerimizin yapısındaki değişmelerin ve gelişmelerin yönü hakkında bir politikanın olmadığı görülür.

Halk kütüphanelerimizin toplum kalkınmasına katkıları nelerdir? Neler olabilir? Bunların araştırılıp, gerekli tedbirlerin alınması üzerinde durulmamıştır. Kalkınma konusunda temel unsur insan olduğuna göre, halka

hizmet veren halk kütüphanelerimizin kalitesine, verdiği hizmetin önemine gereken dikkat gösterilmelidir.

Halk kütüphaneleri ve hizmetlerindeki değişme ve gelişmelerin hangi yönde olması istenmektedir? Bu değişme ve gelişmelere müdahale yolları nelerdir? Planlarda bütün bu konulara açık ve net olarak değinilmemiştir.

Şimdiye kadar gerçek boyutları, karmaşıklığı ve büyüme dinamizmi açısından halk kütüphanelerimizin doğuşu, transferi ve kullanımı ile ilgili bütün sorunlara büyük ölçüde gereken önem verilmemiştir.

Planlarda yer alan halk kütüphaneleriyle ilgili tedbirler yetersiz kalmaktadır. Kütüphane türü olarak kültür faaliyetleri içinde halk kütüphanelerine yer verilmiş, diğer kütüphane türlerinden bahsedilmemiştir. Araştırma kısmında da araştırma kütüphaneleri ile ilgili tedbirlere yer verilmiştir.

Kütüphane/bilgi hizmetleri ile ilgili tedbirler, ayrı ayrı ele alınmakta ve aralarında hiçbir ilişki olmadığı görülmektedir. Bunun başlıca nedeni kütüphane/bilgi hizmetleri politikasının oluşturulamamasından kaynaklanmaktadır. Bu yüzden de planlarda yer almasına rağmen çeşitli türden kütüphaneler arasında ilişki kurulamamakta, var olan potansiyeli birleştirerek daha nitelikli hizmet verme düşünülmemektedir.

Devlet Planlama Teşkilatı'nın aynı hizmet birimlerine ilişkin tedbirlere farklı başlıklar altında yer vermesi ve farklı kuruluşlara yüklemesi, bu bir zorunluluk olsa bile, bunlar arasında ilişki kurulması gerekir. Devlet Planlama Teşkilatı bunu yapamamaktadır.

Halk kütüphanesi hizmetlerini düzenleyici bir standartlar serisinin hazırlanması düşünülmemekte, neyin ölçü alınarak hizmet götürüleceği bilinmemektedir.

Halk kütüphanelerimizin toplumda özlenen yerini alamayışının nedenlerinin başında hiç kuşkusuz mevzuat eksikliği gelmektedir. Şimdiye kadar kalkınma plan ve programlarında sözünün edilmesine rağmen bir 'Kütüphaneler Kanunu' bile çıkarılamamıştır.

Halk kütüphanelerinde çalışan kütüphanecilerin yasal bir dayanağı mevcut değildir. Bu ve bu gibi mevzuat eksiklikleri halk kütüphaneciliğinin gelişmesini engellemiştir. Halk kütüphaneciliği cazib hale getirilememiş, nitelikli kütüphaneciler halk kütüphanelerinde istihdam edilememiştir.

1960'ların halk kütüphaneleriyle, bugünün halk kütüphaneleri karşılaştırıldığında, planlı kalkınmaya geçişimizden bugüne halk kütüphanelerimizde önemli değişme ve gelişmelerin olduğu kolayca izlenebilir. Ancak bu değişme ve gelişmelerin 'Planlı Kalkınma Politikası' nın bilinçli bir yönlendirmesi ile mi? Yoksa toplumun yönlendirilmemiş doğal bir gelişimi ile mi? Sağlandığı henüz tartışılmamıştır. Bir başka deyişle halk kütüphaneleri, planlama yöntemi ile yeterli ölçüde ve gerekli yönde değiştirilip, geliştirilebilmiş midir? Planlı kalkınma dönemi süresince halk kütüphaneleri ile ilgili başarılı bir politika uygulanabilmiş midir? Halk kütüphaneleri ile ilgili bugünkü planlama anlayışı ve yöntemi sorunlara çözüm getirmeye yeterli mi?

dir? Hazırlanan planların etkili bir şekilde uygulanmasına yol açabilecek bir idari ve yasal düzenleme yapılabilmiş midir?

Bu çalışmada planlama kavramı içinde halk kütüphaneleri ile ilgili durumu sergiledik. Bu sergileme bize, halk kütüphaneleriyle ilgili tedbirlerin, yukarıda cevabını aradığımız sorulara karşılık verecek nitelikte olmadığını göstermektedir.

Kalkınma planlarında asıl amacın sosyal-kültürel, ekonomik olarak toplum kalkınması olduğunun belirtilmesine rağmen, bunun yapılamayıp, ağırlığın ekonomiye verildiği görülmektedir.

Halk kütüphaneleri alanında planlı bir gelişmeyi gerçekleştirebilmek için bu hizmetten yararlanan ve yararlanacak olan herkesin isteklerinin bilinmesi, ilgilerinin çekilmesi sağlanmalıdır. Toplumun kendisine verilen bu hizmetlerin gerekliliği konusunda bilinçlenmesi gerekir.

Halk kütüphanelerinin ve hizmetlerinin gelişmesinin nicelikten çok bir nitelik sorunu olduğu ve bunun yalnız rakamlarla yansıtılamayacağı unutulmamalıdır. Kaç kişinin, toplumun hangi kesimlerinin hangi yayınları okuduğu, halkın kütüphanelerden ne gibi hizmet beklediği bilinmedikten ve değerlendirilmedikten sonra halk kütüphanelerinin gelişme yönü saptanamaz ve yönlendirilemez.

Türkiye'de bugün halk kütüphaneleri kurma, geliştirme ve denetleme görevi devletin elindedir. Belediyelerin de yasal olarak kütüphane kurmalarında bir engel sözkonusu değildir, ancak bu konudaki yasa maddesine işlerlik kazandırılmamıştır. Gönüllü kuruluşların da kütüphane kurmaları engellenmemiş, bununla beraber teşvik de edilmemiştir. Bu durum bize halk kütüphanelerinin sadece devlet tarafından değil, özel teşebbüsler tarafından da kurulabileceğini göstermektedir. Önemli olan bunun teşvik edilmesidir.

Halk kütüphanelerinin ve hizmetlerinin temel ve ortak amacı insanlık sevgisini, milli ahlâkı, değişen ve gelişen bilim anlayışını Anayasamızın ilkeleri doğrultusunda halka vermek, geliştirmek ve yaymaktır. Halk kütüphaneleri yaygın eğitim kurumlarıdır, temel görevleri kitap okutma ve bilgi verme yeri oluşu yanında sosyal-kültürel etkinliklerin yapıldığı merkezler olma durumundadırlar.

Bir kütüphane/bilgi hizmetleri planlaması düşünülmelidir. Bu plan içerisinde halk kütüphaneleri de yer almalıdır. Planların bütün bu düşüncelerden mahrum oldukları gözlenmektedir. Kütüphane/bilgi hizmetleri bir bütün olarak ele alınmadığından, bir yanda teknolojinin en son gelişmelerinden yararlanan kütüphaneler, bir yanda daktilo makinası dahi bulunmayan kütüphaneler yer almaktadır. Bu şartlarda kütüphane hizmetlerinde istenilen gelişme sağlanamayacaktır. Bütünüyle bir toplum kalkınması düşünülyorsa, ki bu Anayasa'mızda ve beş yıllık kalkınma planlarımızda belirtilmektedir, tüm kütüphane türlerini içeren bir kütüphane/bilgi hizmetleri planlaması yapılmalıdır. Toplumun bir kesimine iyi ve nitelikli hizmet, bir kesimine bu yapılmazsa nasıl istikrarlı bir topyekün toplum kalkınması düşünülebilir.

S o n u ç

Halk kütüphaneleri ve hizmetleri ile ilgili bir politika oluşturulabilmesi için şu temel ilkeleri belirleyebiliriz:

1. Halk kütüphaneleri, kişi ve toplum hayatına egemen faktörlerden biridir.

2. Halk kütüphanelerini bir bütün olarak toplumun hizmetine hazır tutmak devletin en başta gelen görevidir.

3. Teknolojik değişme ve gelişmelerin karşı konulmaz itici gücü karşısında, halk kütüphanelerinin gelişmesi ve otomasyonu kaçınılmazdır. Bu gelişmede devletin ve halkın mali desteği sağlanmalıdır.

4. Halk kütüphaneleri için verilen yatırım ve işletme ödenekleri otomasyona geçiş için artırılmalı ve yönlendirilmelidir.

5. Halk kütüphanelerinin yeni değişme ve gelişmelere uyum sağlama-sına yardımcı olabilecek önceliği haiz yeni hedefler tayin edilmelidir.

6. Bütün açıklık ve genişliği ile halk kütüphaneleri sistemi oluşturulmalı ve kurumlaştırılmalıdır.

7. Halk kütüphanesi hizmetleri arz ve talebi arasındaki sınır rasyonel olarak düzenlenmelidir.

8. Halk kütüphaneleri, kurulacak 'Ulusal Kütüphane/Bilgi Hizmetleri Sistemi' nin bir parçası olacak şekilde örgütlenmesi için gerekli tedbirler alınmalıdır.

9. Halk kütüphanesi hizmetlerinin tüketicileri halk olduğu için, halka hizmet veren diğer kurumlarla bu alandaki ihtiyaç ve kaynakları toplu arz ve talep halinde birleştirilmelidir.

10. Halka hizmet veren diğer kuruluşlarla ilişkiler kanunla belirlenmelidir. Böylece bu hizmetlerde çalışanlar, kurallara uymak ve ortak sorumluluklarını kabul etmek zorunda kalacaklardır.

11. Hükümetin her türlü karar veya uygulama sonuçları hakkında toplumu fikir sahibi yapacak bir kurum olarak halk kütüphaneleri, yönetsel sistem içinde yerini almalıdır. Böylece hükümetlere kendi yapılarını düzenlemek, yönetsel yapılarını yenilemek gibi her türlü olanağı sağlayacaktır. Bunun sonucu halk kendi davranışlarının yönetim sistemindeki oynayacakları rolün meydana getireceği sonuçlara dikkat etmek zorunda kalacaklardır.

12. Halkın hiçbir güçlükten zarar görmeden ve olayların bilincine vararak geleceğin dünyasına girebilmesi için okullarda ve üniversitelerdeki eğitimin yanında halk kütüphaneleri ile toplumun büyük kısmına bir ölçüde bilimsel eğitim verme olanakları sağlanmalıdır.

13. Halk kütüphanelerini ve hizmetlerini yönlendirecek, planlayacak ve rehber olacak yöneticileri yetiştirmek gereklidir.

14. Halk için yaratıcılığa büyük katkıda bulunacak, toplumsal kalkınma bakımından yardımcı olacak şekilde örgütlenmiş halk kütüphaneleri sistemi kurulmalıdır.

15. Hükümetler toplumun yararı bakımından halk kütüphanelerinin düzenlenmesinde üzerine düşen görevi yüklenmeli ve gerekli tedbirleri almaktadır.

Halk kütüphaneleri, kamu yararı ve halkın gerçek ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla hizmet verdiği için, verdiği ve vereceği hizmetleri bu ihtiyaçlara ters düşmeyecek ve onlara cevap verecek biçimde planlayıp uygulamak zorundadır. Bu da hizmeti alanlar ile hizmet veren kurum arasında kurulacak olan çift yönlü akım ile mümkün olacaktır. Böylece halk kütüphanesi hizmetlerinde istenilen düzeye gelmesi olanağı doğmuş olacaktır. Kütüphane kurumu, kararlarını uygulama öncesinde ve sonrasında hizmetten yararlananların düşüncelerine başvurur, aksaklıkları giderir, olumlu olanları devam ettirir; çalışmalarından onları haberdar eder, hizmet götürüşündeki aksaklıkların nedenlerini açık ve doğru olarak anlattırsa halkın güvenini ve desteğini kazanacaktır.

Bu nedenle; hizmetten yararlanan - hizmet veren ilişkilerinin sağlıklı biçimde oluşması için hizmetten yararlandıktan kaynaklanacak dilekeler, şikayetler ve öneriler tespit edilmeli, hizmet verenin de çalışmalarından halkı doğru ve anlaşılır bir dille haberdar etmesini sağlayabilecek çift yönlü akıma işlerlik kazandıracak tedbirler alınmalıdır.

HALK KÜTÜPHANELERİNE KİTAP VE DONATIM MALZEMESİ GÖNDERİLDİ

Kültür ve Turizm Bakanlığınca satın alma ve bağış yolu ile sağlanan 30.000 adet kitap, Ağrı, Adana, Erzincan, İçel, Konya, Nevşehir, Niğde, Sivas, Tokat, Yozgat il ve ilçelerinde bulunan kütüphanelere donanım malzemeleri ise Bilecik,

Eskişehir, Isparta - Yalvaç - Tokmacık, Tekirdağ - Çorlu, Yozgat Sarıkaya, Ankara - Ayaş - Göklerköyü - Beypazarı - Kazan, Bolu Merkez ve Seben ilçelerinde bulunan kütüphanelere gönderildi.
